

0923

A Magyar Hírlap hétfői melléklete
2017. szeptember 23.
Szerkesztette: Petán Péter
Művészeti vezető: Salát Zalán Péter

a Nyelvőr

Krúdy Gyula: Felhő (részlet)

„A mesebeli árva gyermek a magyar nyelv. Még az ág is húzza. Pedig gyönyörű tartományai vannak. A legszebb országon húzódnak folyamai. A vadmadarak, csillagos égboltozat alatt lakó pásztorok és rajongó költők vigyáztak ez árva gyermek lépéseire, amíg járnai tanult. Néha eldugdosták, mint a bujdosó kurucot vagy honvédet. Szőlőhegyek borházaiban, kollégiumok üres padlásain, a bedőlt pusztai kutak felett szárnyaló szél zúgásában élt. Tompa Mihály hallgatja a folyón mosó menyecskék felgyűrt ruhája felől a nép dalait. A Vahotték kertjében az árvalányhaj alatt meghúzódik. De lakott a gályákon is, evezőpadhoz láncolt prédikátorok bús lelkében. Bujdosott Caraffa elől a bányavárosokban, a Bükk rengetegében, a kék szemű, álmodozó regényíró reménységében, az Újépület celláiban... Az árva gyermek felnövekedett, megerősödött, királyfi lett belőle, mint a mesében. A legszebb ruhája van, egy nagy tehetségű irodalom hordja a kincstárába a bányák és fantáziák mélyéről az ékköveket, az új magyar szavakat, fogalmakat. És most újra a gazdagodás útján van. A háborúnak temérdek új szót, érzést, gondolatot köszönhet majd az irodalom. (...)”

1915

Spontán folyamat

**Balázs Géza a véletlenről, a vitákról és arról, miért mondták neki:
„Géza, piszkos kesztyűt nem veszünk fel!”**

Bekapcsolt állapotban

Nyelvész, néprajzkutató, az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékének professzora. Televíziós és rádiós műsoraiból, számos könyvből és írásaiból ismeri a nagyközönség. Tudományterületén napjaink meghatározó személyisége. Balázs Gézának hívják.

– Tapasztalatai szerint elég egyszer, a gyerekkorban megtanulni magyarul? Arany János, a magyar nyelv legnagyobb művészeinek egyike maga írta, hogy kétszer tanulta meg a nyelvet.

– Jó a kérdés, persze tudományosan nehéz erre válaszolni. Azt hiszem, hogy anyanyelvünket a halálunkig tanuljuk. Kodály Zoltán mondta: „A magyar kiejtést is tanulni kell, még a született magyarnak is. Ha nem csiszolja, újítja, berozsdásodik.” A gyermek megtanulja az első nyelvet, ami az anyanyelv. Ez az alap. A gondolkodásába mélyen beivódik. De

olyan nincs, hogy befejezte az anyanyelv tanulását. Abból mindig továbblépünk. Mindannyian. Mindennap.

– Ha komolyan vesszük a nyelv ápolását.

– Ez spontán folyamat, hiszen új és új benyomások érnek bennünket, új közösségekbe kerülünk, amelyek új szókinccset teremnek. Aztán jönnek az új élmények és olvasmányok, új társak, barátok, új életkori helyzetek. A kérdése mögött azonban azt is érzem, hogy a nem spontán anyanyelvtanulásra is gondol. Ez pedig a tudatosság. Kinek van szüksége a tudatos nyelvhasználatra? Az óvónőnek, a tanárnak, a papnak, a színésznek, az újságírónak, mindenféle vezetőnek, ha belegondolunk, csaknem mindenkinek!

– Kosztolányi Dezső nyelvművelő írásait Illyés Gyula szerkesztette és adta ki Erős várunk, a nyelv címen. Ennek előszavában a következőt írja Kosztolányival való beszél-

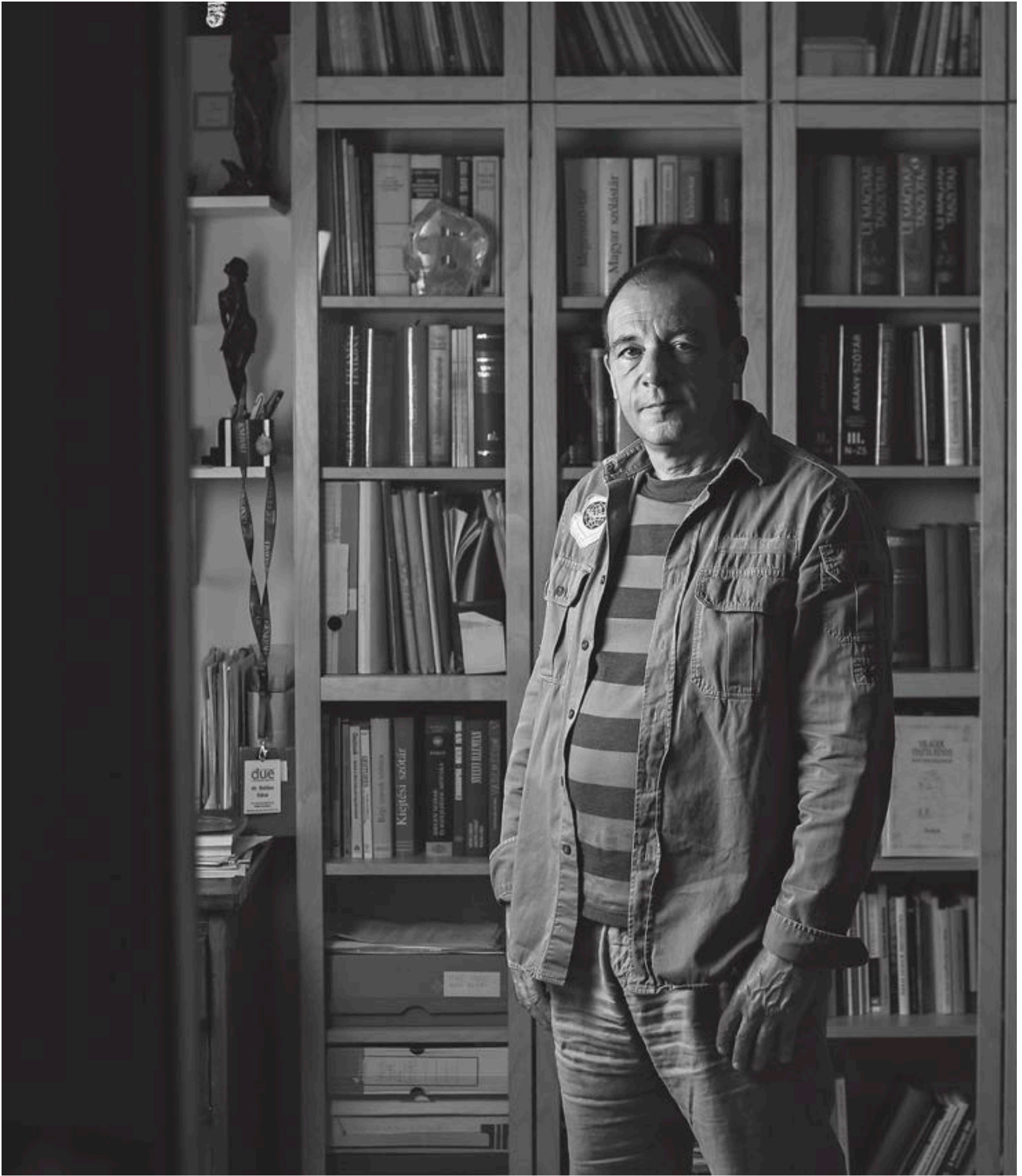
getéséről: „Nyelvi kérdésről egy alkalommal beszéltem vele. – Te kitől tanultál magyarul? – kérdezte. – Én, azt hiszem Jules Renard-tól – feleltem mosolyogva. Rögtön megértette: a világosságról beszélünk, a szabatos egyszerűségről, minden valamire való művész és nép legfőbb becsüvégről. A magyar nyelvet ő elsősorban azért szerette, azért tisztította. Ebben különbözött a nyelvészeketől.” Adódik a kérdés: miben különbözik a nyelvész a nyelvművelőtől?

– Két felfogás van. A hagyományos felfogás az, hogy nincs különbség, csak jó nyelvész lehet jó nyelvművelő. A nyelvész a nyelvvel foglalkozik, de ugyanakkor bizonyos társadalmi szükségleteket is ellát, tehát tanácsokat ad, tankönyvet ír, szótárt szerkeszt, s akkor már nyelvművelő. Esetleg: alkalmazott nyelvész. A második felfogás szerint – ami körülbelül negyedszázada dívik Magyarországon –

az elméleti nyelvészet képviselői elzárkóznak attól, hogy a társadalmi gyakorlatba is beleszóljanak. Ennek egyik oka az, hogy a nyelvművelők – de nemcsak ők – néha túllóttek a célon. A tiltó táblákon kívül nyelvi babonákat alkottak és terjesztettek, s ez idegen a nyelvésztől. „Tilos ezt kimondani!” Vagy: „Ki ne mondja!” Ilyen állítások hangzottak el, s ezek miatt a túlkapasok miatt az elméleti nyelvészek azt mondták: a nyelvészet és a nyelvművelés két különböző dolog. Szerintem a nyelvművelőnek jó nyelvésznek is kell lennie, de fordítva nem kötelező.

– Milyen hatással volt a gyerek Balázs Gézára az a hely, ahol nevelkedett? Egyáltalán meghatározó volt-e későbbi életében?

– A hely Rákosfalva volt, a Rákos-patak mente, Zuglói és Kőbánya határán.

Fotó: Hegedüs Róbert

„Előadásaimra kétszáz, kétszázötven hallgató is bejön nyolc óra tizenöt perckor, ami a mai hallgatóknak hajnal”

Olyannyira meghatározó volt, hogy két és fél éves koromban majdnem belefulladtam a patakba... A szüleim azonban felvidékiek, akiket ezerkilencszáznegyvenhétben kitelepítettek Érsekújvárról. Négyen vagyunk testvérek, tehát nagycsaládban nőttem fel, én vagyok a legkisebb. Nem a hely, hanem a szülők, a család határozta meg a világlátásomat. Azonkívül: édesapám magyar–latin szakos tanár volt, később a Nyelvtudományi Intézetben dolgozott, míg édesanyám beiratkozott a bölcsészkarra, de a háború miatt nem tudta a tanulmányait elkezdni. Utána aztán jöttek a gyerekek. Nagyon művelt asszony volt, több nyelven beszélt. Amikor már megtehettem, külkereskedelmi ügyintéző lett. Máig a Rákospatak mellett élek, és nagyon sokat köszönhetek a szüleimnek.

– *Hogyan emlékszik vissza az iskolai oktatásra és korai olvasmányélményire?*

– A Keresztúri úti általános iskolába jártam, amely akkoriban létesült, mostanában ünnepelte hatvanadik születésnapját. Jó iskola volt nem értelmiségi környéken, sok munkásgyerek járt oda. Az általános iskolában, tizennégy évesen iskolaujságot szerkeszthettem. Utána a kőbányai I. (ma Szent) László Gimnáziumban négy éven át kiélhettem magam az iskolardióban. Ezt is megengedték! Jó tanárain voltak, illetve én máig mindenkitől tudok tanulni. A gimnázium után a pesti bölcsészkar kimondottan ajándék volt, három fő szakon tanultam, mindvégig élveztem. Ami a korai olvasmányélményeimről: egy csomó dolgot nem emlékszem. Arra igen, hogy édesapám minden héten a Nyelvtudományi Intézet könyvtárából könyveket hozott nekem. Ő választotta ki a köteteket, és mindig letette az ágyam szélére. Aztán megkérdezte: elolvastad őket? Elolvastam, mert jó könyvek voltak. A hatvanas, hetvenes években nehéz volt hozzájutni Fekete István műveikhez. Őt nagyon szerettem. Nem értem, hogy ma miért nem ragadja meg a gyerekek figyelmét.

– *Egyértelmű volt, hogy a bölcsészkarra vezet az útja?*

– Igen. Édesapám nyelvész volt, nem akartam erre a pályára menni, de a bölcsészkar nagyon érdekelt. Magyarból mindig jó voltam, ezért magyar–népművelés szakra jelentkeztem, és mindjárt be is jutottam. Rögtön felvettem harmadik szakként a néprajzot. Így aztán három szakot végeztem. Ezt ma már nem lehet megcsinálni, de akkor még lehetett. És hát életem nagy öröme volt mindhárom szak külön-külön. A magyart nagyon kedveltem, a néprajzért rajongtam, a népművelést meg azért tartottam meg, mert rendkívül színes, szabad bölcsészszak volt, és kielégítette azt a vágyamat, ami azóta is megvan: a közösségek, kultúrák, kulturális átadás iránti érdeklődést. Tehát én nem bezárkózott ember vagyok, mindig szeretek kifelé is nézni és a közösségekben megjelenni. Talán innen eredeztethető, hogy húsz éve kidolgoztam a magyar nyelvstratégiát.

– *Miért lett mégis nyelvész?*

– Véletlenül. Amikor magyarból és népművelésből végeztem, még egy évem volt hátra a néprajzból. És a nyelvészek úgy döntöttek, hogy Balázs Géznak adnak egy ösztöndíjat, amit illet elfogadni. Ami azt jelentette, hogy három évig fizetést kapok, és majd doktorálnom kell. Aztán egy évvel később azt mondták, hogy itt van egy tanársegédi állás is. Elfogadtam, és lassan belenőttem a nyelvészetre, és az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékén minden lehetséges lépcsőfokon végigmentem a tanársegédségtől a tanszékvezető egyetemi tanárig.

– *Valójában mi szeretett volna lenni?*

– Huszonégy éves fejjel néprajzkutató. A mai napig foglalkozom néprajzzal. A kandidátusi fokozatot is néprajzból szereztem. A nyelvészetet és a néprajzot párhuzamosan, egymás mellett vittem, de az ország–világ, a közönség a nyelvészt látja bennem. A szakma azonban ismeri a másik oldalamat is. De a pálinkamonográfiám például sokakat zavarba ejtett.

– *Hogyan fogadták be a nagyok: Lőrincze Lajos, Benczédi József, Deme László, Fábíán Pál vagy a még élők: Grétsy László és Szathmári István?*

– Az említett nyelvészek rendkívül befogadók voltak. Mindegyik. Szathmári tanár úré például a mellettem lévő szoba. Kilencvenkét évesen is bejár az egyetemre. Ő volt a dékán, amikor fölvettem. Fábíán Pál hívott meg a tanszékre. Hálás vagyok neki mindenért. Grétsy Lászlót, akivel édesapám is jóban volt, atyai jó barátomnak tekintem. Bár egy kicsit visszahúzódott a nyilvánosságtól, mi rendszeresen imélezzük, találkozunk.

– *De egyszer azt nyilatkozta, hogy „Többet nyugdíjba mentek, belefáradtak a vitákba. Mondhatjuk azt is, hogy nyelvésztársadalmunk a többi tudományhoz képest példátlanul megosztott.” Mi volt a vita tárgya?*

– Nem a fentiekkel volt vitám. Másokkal inkább. Pontosabban nekik volt velem. Sokféle ellentét van. Az egyik ilyen ellentét az elméleti nyelvészet és a magyar nyelvtudomány között áll fenn, azután a hangadó nyelvészek általában szembeállnak a nyelvműveléssel. A nyelvművelést a kilencvenes években elkezdték az akadémiai berkekből támadni azért az okokért, amiket korábban elmondtam. A kritikának volt alapja, de az elementáris támadás sok esetben átlépte a józan ész és a jó ízlés határát. Ilyen mondatokat írtak le: „jönnek a szellemi alvilág álnyelvéssz szélhámosai”, „meg kell tisztítani tőlük az Akadémiát”. Akkor még nem is voltam nyelvművelő, de azt mondtam: ezt nem lehet hagyni. Hol kőkeményen, hol visszafogottan részt vettem a vitákban, azután kétezer-ötven megírtam ennek a vitának a történetét, amely meg is jelent az Akadémiai Kiadónál, A magyar nyelv elé mozgásáról címmel. Vitairat a nyelvművelésért. Nem volt nagy visszhangja, mert amikor érvelünk és igazunk van, arra nem ugranak. De végül is nekem alkotni kell, könyveket írni, tanítani. Nem az a dolgom, hogy figyeljem a kollégáim mondatait és ugorjak, ha belém csípnék. Már nem válaszolok ilyen támadásra. Szépe György tanár úr mondta nekem egyszer: „Géza, piszkos kesztyűt nem veszünk fel!” Ehhez tartom magam.

– *Ha Kosztolányi ma élne, milyen hangot ütne meg a vitákkal kapcsolatban?*

– Hát, Grétsy László-féle hangot biztosan.

– *Ami alatt mit kell érteni?*

– Kiállna a magyar nyelv védelmében. Okosan, bölcsen, nem hagná magát, de azért toleráns maradna. Hogy is mondjam? Vitatkozna, de nem személyeskedne.

– *A kétezer-háromban megjelent Kedves hallgatóim című kötetben három alapelvét fogalmazta meg. Az első: Nyelvhasználatáért senkit sem szabad megsérteni! A második: Senki nem mondhatja el magáról, hogy kiválóan, minden hiba, tévedés nélkül használja anyanyelvét. A harmadik: Anyanyelvünket csak együtt tudhatjuk jól! Ma is ugyanígy vélekedik?*

– Örülök az idézetnek, mert most is ugyanígy gondolom. Ez a három pont nagyon jól összefoglalja azt a típusú nyelvművelést, amit én fontosnak tartok, és ma már egyre többen. Kicsit más ez, mint a korábbiak, amikor több volt a tiltás, a helyreigazítás, a fegyelmezés.

– *Rendben van, ne sértsünk meg senkit, de nem gondolja, hogy nem ártana néha rápírítani a beszélőre, hogy milyen rosszul vagy csúnyán használja az anyanyelvet?*

– Jobban hiszek a nevelésben, a pozitív példákban. Lőrincze és Grétsy tanár úr vezeték be a pozitív nyelvművelést. Azt mondták, hogy nem szabad az embert kigúnyolni, bántani, a jelenségekre kell rávilágítani. A rápírítás azért nem szerencsés, mert ebben az esetben elidegenítjük az embert az anyanyelv értékeitől.

– *Ha arra kérem, hogy hallgatóként beszéljen arról a professzorról, aki a katedrán áll, milyen benyomások voltak Önnek elő?*

– Az utóbbi években felnőttem önmagamhoz. Nagyon régóta tartok előadásokat. Sok helyre hívnak, határon túl is, a honlapomon rajta vannak az előadásaim időpontjai, ezek is tájékoztató pontok. Rendkívül fegyelmezett, mert retorikát is tanított, tehát az időkereteket mindig betartom. Vigyázok arra, hogy arról adjak elő, amire hívtak. Annak kapcsán elmondok a személyes meglátásaimat is. Hallgatóim szerint oldottan, szívesen adok elő. Tudom, hogy humorral, történetek-

kel fűszerezve egy előadás érdekesebb. A hallgatói önkormányzatok legnagyobb „vívmányaként” a bölcsészkaron nem kötelező az előadások látogatása. Ennél nagyobb viccet elképzelni sem tudok. Ezért sokan nem járnak be az egyetemi előadásokra. Csak a szemináriumok kötelezők. Dicsekvésnek fog hangzani, de az én előadásaimra kétszáz, kétszázötven hallgató is bejön nyolc óra tizenöt perckor, ami a mai hallgatóknak hajnal. Tehát úgy érzem, jól csinálom. Tapost is szoktam kapni, ami nem szokás a bölcsészkaron.

– *Pozsgay Imre mondta nekem egy interjúban, hogy élete legnagyobb kitérítését akkor kapta, amikor a debreceni diákság öt szavazta meg az év legjobb előadójának.*

– Megértem a büszkeségét.

– *Más. Mi hozza ki a sodrából? Van-e valami, amire indulatosam reagál? Van-e vesszőparipája?*

– Hú-ha! Alapvetően indulatos ember vagyok, és hamar fel lehetett húzni, igaz, jó pár éve már csillapulnak az indulataim. Tudatos terápiával úgy döntöttem, hogy nem vagyok hajlandó azonnal ugrani. Szeretem, ha a dolgok mennek a maguk útján. Ha akarattal akadályozzák, az zavar. Sok közösségben dolgozom, sok tehetséges és jóra való ember mellett egy kicsivel több, az adott helyen alkalmatlannal találkozom. Szavakban persze nagyok, órákig képesek mondani soha meg nem valószínű ötleteiket, azután nem csinálnak semmit. Ez kicsit idegesít. Az örökös panaszkodást sem tudom elviselni. Tíz éve írtam egy könyvet Hungaropesszimizmus címmel, megírtam ennek a fojtó és bénító jelenségnek a történetét. Most azon dolgozom, hogy terjedjen a hungaroptimizmus.

– *Említette, hogy a nyelv ápolása mely hívatások számára kötelező érvényű. Közéjük tartozónak érzem a képviselőket is, Mikszáthtal szólva a „beszélő házban”.*

– Ma általában a közéleti kommunikációval van gond. Nemcsak a politikusokra gondok. Nagy problémának tartom, hogy az embereknek nincs retorikai tudásuk – ami tudvalévő szoros kapcsolatban van a műveltséggel, etikával és még sok mindennel. Nem tudják tömören megfogalmazni gondolataikat, nem figyelnek a másik emberre. Előszórettel gyűjtögetek bonyolult és nehezen érthető kifejezéseket. Például: mi a külság ára? kérdezik egy „celebtől” a vasúton osztogatott Onboard magazinban; hisztériakeltéssel fújják az érveket, hallom az egyik rádióban; túlfürdetési díj (kiírás az uszodában, pedig többségünket utoljára az édesanyánk fürdetett, és nem a fürdőigazgató). Biztos sokak számára borzasztó az efféle (online-média) stílus. „Szóval a folyóirat nagy odamegyünk és szarrá fíkázzuk projektje most csődöt mondott, mert egyszerűen nem volt mit fíkázni a lepra parkolón kívül.” Ezek tetten ért szavak és kifejezések.

– *Szívesen hallanék a munkamódszeréről, amely ugyanígy jellemezhet egy embert, mint a beszéd-vagy íráskultúrája.*

– Azt szoktam mondani, hogy mindig bekapcsolt állapotban vagyok.

– *„The readiness is all” – a készenlét minden – kapjuk a tanácsot a nagy drámaíróktól.*

– Ez azt jelenti, hogy tévét ritkán nézek, de rádiót sokat hallgatok, sokféle újságot és nyomtatványt olvasok, és sok emberrel beszélek. Tömegközlekedési eszközökkel járok, és hallom is, hogy a buszon, a metrón, a vonaton mit beszélnek. Mindig van nálam jegyzetfüzet, és belevésem a felírandó gondolatot. Az anyaggyűjtés folyamatos. Sokat olvasok. Ebből áll össze a „tudományom”. Hogy el ne felejtsem: rengeteg levelet kapok, részben a műsorom kapcsán. A levelek egy része feljelentés típusú. Megint ez hangzott el, intézkedjen! Persze, ez nem annyira az én feladatom. Érkeznak humoros levelek is. És nagyon sok hasznos nyelvi észrevételt is kapok.

– *Milyen műsorra utalt?*

– A Tetten ért szavakra. Szerkesztő úr nem hallgatja? A sportműsor után hangzik el a rádióban. Tizenkilenc huszonötököt véget ér a sportműsor, és utána jön az anyanyelvi ötperc. Biztosan hallotta már, ha a sporthíreket követi.

– *Természetesen.*

– Most ez a műsor látja el a korábbi Édes anyanyelvünk szerepét.

– *Irigylem a sok levél miatt, amelyekből nagyszerűen lehet „táplálkozni”.*

– És a társadalmi közhangulatot is viszatükörözi. Van egy idős székesfehérvári levélíró, igen művelt, nyugdíjas tanárnő. Nincs statisztikám, de általában idősebb emberek írják, a fiatalabbak ímélt küldenek.

– *Szigethy Gábor irodalomtörténész írja Napló múltidőben című nemrég megjelent könyvében, hogy ezerkilencszázötvenhat január huszonhetedikén a Katona József Színház színpadán – a nézők megdöbbenésére – egy jó vágású svihák azt mondta a kommunista újságíróknak: „Maga egy kurva!” Az író megjegyzése, hogy Rákosi, Gerő, Hegedüs András elvtársnőjét kurvázták le. Az eset megdöbbenést keltett. Bezzeg ma elmaradhatatlan a színpadon a csúnya beszéd. Meddig terjedhet az írói szabadság?*

– Magyartanárok vagyok, nem kell mondanom, hogy egy író nyelvhasználatát, stílusát nem lehet korlátozni. Voltak olyan korszakok, amikor megmondták nekik, hogy mit kell és mit nem lehet írniuk. A művészet szabad, abba beleférnek olyan dolgok is, amiket a polgári jó ízlés nem fogad el. Más kérdés, hogy a legdurvább dolgokat is ki lehet fejezni oly módon, hogy nem szaladnak ki a nézők a színházból. Grétsy tanár úr nem megy el egy olyan színházba, ahol csúnya beszéd hangzik el. Kifordul onnan. Ennyire érzékeny rá. Én elmegyek, és nem zárom ki magamat ebből. Néprajzos vagyok, és azt tartom, hogy a nyelvi durvaság ugyanúgy a kultúra része, csak nem biztos, hogy a színpadon akarom hallani. A hetes buszon éppen eleget hallom.

– *A kutatási területeihez tartozik a médianyelv és a sajtónyelv is. Gondolom, nincs elragadtatva tőle. Az internet mennyiben változtatta meg a médianyelvet?*

– Valóban nincs jó véleményem a média nyelvről. Hogy sokszínű és sokszínű a média, rendben van, de hogy nincs ma Magyarországon minden szempontból igényes, mintha- és mértékadó közmédiát, ez kimondottan fáj! Bulvárosodott, tehát romlott a média (beleértve a sajtót is) nyelvhasználatát: tartalmi trehányság, harsány jelzők, közhelyek, nyelvtilanlag rosszul szerkesztett mondatok tömegével találkozunk, néhány perc alatt összeállítható egy példatár a Tetten ért szavak számára. Szeretném, ha legalább a közrádiók és a köztelevíziók nyelvi színvonalát emelnék, ha lenne nyelvi minta és igényesség. Ez az újságírás szakmai minimuma. Az, hogy van egy rádiós Tetten ért szavak, amelyben néha kipécézik a hibákat, nem elég. Kérdésének a második fele az internetre vonatkozik. Az internet hatására nagyon megváltozik a kultúra és a nyelv. Az internetmédiát képlete egyenesen az: itt, most, mindent (és éppen ezért ennek megfelelő suta nyelven). Nemcsak a nyelv, hanem maga a kultúra is változik, sőt az ember is. Nyelvstratégiám és kutatásaim egyik területe éppen ez: az internetnyelvészet.

– *Milyen irányban változik?*

– Nem tudom megmondani. Vannak nyilván technikailag jó dolgok, hogy könnyen tudunk információkat gyűjteni, vagy bármikor bárkivel kapcsolatba lépni, hogy gyorsan közzé tudunk tenni valamit. De a felgyorsult kommunikáció egyre erőteljesebb nyelvi leépüléssel jár. Az internet felgyorsította a korábbi folyamatokat: például a szövegalkotás és a szövegértés problémáját.

– *A határon túli magyar nyelv segíti-e a határon inneni nyelvet?*

– A tragikus oldalát mondom először. Tragikus, mert száz évvel Trianon után fokozottan tapasztaljuk, hogy erőteljesen szétfejlődik a magyar nyelv a határon túl.

– *Mit értünk szétfejlődésen?*

– Azt jelenti, hogy mindegyik határon túli nyelvváltozat az adott államnyelv erőteljes hatása alá kerül, és így eltávolodik a közös magyar nyelvtől. Eleinte csak szavakban, később az egész mondat szerkezetében, a nyelv „lényegében”, a nyelvtanban. Persze egyes nyelvészek szerint ez természetes és érthető folyamat.

Bekapcsolt állapotban

Folytatás az III. oldalról

Ahol nagyobb tömegben élnek magyarok, ott még alakult, gazdagodik, „teremtődik” a magyar nyelv. Erdélyben vagy a Partiumban sokszor felkapjuk a fejünket, és azt mondjuk: hű, de jó! Tanítok a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetemen is, ott azt mondják: „átmenő jegy”. A kifejezés a magyar terminológiában nem létezik. Persze kitalálhatunk valamit, talán kettes lehet az átmenő. De nem egészen van így: Romániában egytől tízig osztályoznak, s valamilyen sajátos logika szerint csak az ötöstől „átmenő” a jegy. Az alatt megbuknak... Romániában „bentlakást” mondanak kollégium helyett. A kollégium viszont középiskola. A jogosítvány helyett pedig azt mondják: hajtási engedély.

– *Czigány György vetette fel egyik előadásában a Hankiss Elemér feladta leckét: mi lenne, ha Magyarország (le is út, fel is út) egyik napról a másikra eltűnne a világ térképéről? Hiányozna-e valakinek? A választok között olvasható – mert az előadás egyik kis füzetben is megjelent –, hogy „a világ nemigen siratta meg az eddig eltűnt népeket, kultúrákat”. Kérdésem: mi lenne, ha eltűnne a magyar nyelv?*

– Ismerem a forrást, nagyra értékelem Hankiss működését, a filozófiai, szociológiai, irodalomtörténeti gondolatait. Válaszom: én az egész világot félttem. Nem a magyar nyelv eltűnése a legnagyobb vesz, hanem az emberi kultúráé. De nem ezt kérdezte. Feltéve és meg nem engedve azt szoktuk mondani, amit Hankiss is állít: nem nagyon siratna meg ben-

nünket senki. Két-három hetenként eltűnik egy nyelv a földön. Jelenleg hatezer nyelvet gyeznek. A huszonegyedik század végére jó esetben marad ötszáz.

– *Félelmetesen hangzik.*

– A nyelvek kihalásának századában élünk. Nem gondoljuk, hogy a magyar nyelv ezek közé fog kerülni, de folyamatosan csökken a beszélők száma. A most eltűnő nyelveknek nincs írásbeliségük, és csak nagyon kevesen beszélnek vagy beszéltek őket. Értük nincs ki sírjon, és nem is nagyon marad nyomuk. Ha a magyar nyelv eltűnne – feltéve, de meg nem engedve –, rengeteg nyomot hagyna a világban. Egy nyelvcsalád legnagyobb, legjobban dokumentált nyelvéről van szó, ezeréves írásbeliségről, hadd mondjam ki: óriási nyelvi kultúráról! A beszélt nyelvek nagyságrendjében a negyven-ötvenedik hely között vagyunk, persze fölöttünk százmilliós, sőt milliárdos nyelvek is vannak. A kultúrapolitikusok, a nyelvészeti antropológusok azt mondják: minden nyelv egy világkép. Minden nyelv önálló világlátás. Ha eltűnik, akkor a világ látásának egy módja tűnik el. És mi magyarok higgyük el, én szeretném, ha ezt minden magyar elhinné, hogy a magyar nyelv a világ látásának egy nagyon sajátos, nagyon gazdag, egyedülálló módja. Ha ez eltűnne, a világ sokkal szegényebb lenne.

– *David Daichesnek hívták a huszadik századi brit irodalom- és kultúratörténet két-ezer-ötven elhunyt legkiemelkedőbb alakját. Ezerkilencszázhatvan kilencben azonban*

egy könyvet írt a skót whiskyről, és sokan a szívükhöz kaptak; talán azt gondolták, nem méltó hozzá ez a választás. Amikor ön A magyar pálinka című könyvet publikálta, milyen volt a fogadtatása? Egyáltalán: miért izgatta éppen a pálinka kérdésköre?

– Miért írtam meg a könyvet? A néprajzi érdeklődésem következménye. Már nyelvész voltam, amikor megkeresett a mai Corvinus Egyetem korábbi kiadója, és elkérte a kéziratot. Amikor A magyar pálinka ezerkilencszázkilencvennyolcban megjelent, valóban sokan azt hitték, hogy két Balázs Géza van: egy pálinkamonográfus, meg egy nyelvész. Mindig szerettem új területeket bejárni, felfedezni. Amikor hozzáfogtam a munkához, alig volt a pálinkával kapcsolatos művelődéstörténeti, néprajzi szakirodalom, s a pálinka presztízse is mélyponton volt. Arra vagyok a legbüszkébb, hogy a pálinkások szerint a mai magyarországi pálinkakultusz felívelése az én monográfiámmal kezdődött el! Könyvemet olvasva elhitték, hogy lehetséges magyar pálinkakultúra.

– *De azóta több könyvet is írt a pálinkáról.*

– Négyet. Egyet angolul is. Előadásokat is tartottam a pálinkáról, egyik alapítója vagyok a Corvinus, Jelenleg Szent István Egyetem pálinkamester képzésének. Amikor hazánk lépéseket tett a „pálinka” szó levédésére, az Európai Unió illetékesei elé tették a monográfiámat: s amikor meglátták, hogy a magyar pálinka több évszázados múltra tekint vissza, minden támogatást megadtak.

A társadalomkutató ritkán érezheti, hogy közvetlen hatással van a társadalomra. Nyelvészként ezt nem nagyon érzem. Nyilván én is tudok szolgálni, de a pálinkakultúrában még életemben érezhetem munkám társadalmi hatását. Ma a magyar pálinka világszínvonalú, egyedülálló, exportképes, gazdaságilag kiemelkedő termék.

– *Lesz folytatása a pálinkáról szóló könyveinek?*

– Nagyon sok más jellegű tervem van, inkább azokkal foglalkozom. A nyelvészet határait tágitgatom, különösen az úgynevezett antropológiai szemlélettel. A minap fejeztem be új könyvemet, címe: Az álmok nyelve. Azt vizsgálom, hogy miként szerveződnek az álmokképek, ezeket hogyan öntjük nyelvi formába. Párhuzamokat találtam a gondolkodás és a nyelvi szerveződés között. Erről írtam hittem szerint egy közérthető és nagyon érdekes könyvet. Karácsonyra jelenik meg.

– *Izgalmasan hangzik.*

– Kicsit azért néprajz is, mert a népi elképzelések is benne vannak.

– *Krúdy óta tudjuk, hogy az álmoknak milyen jelentőséget tulajdonítanak.*

– Ezeket próbáltam meg elméletileg és persze művelődéstörténetileg megközelíteni. Tehát, hogy mi történik az agyunkban, amikor álmodunk. A pszichológusok és az agykutatók sokat foglalkoztak vele. A nyelvészek eddig nem. Ez talán egy harmadik Balázs Géza.

Kó András

Essegvár tekintélyesnek nem nevezhető maradványa
A szerző felvétele

Elomlott kövek meséje

Bánd Veszprém közelében található, a nyolcas főúttól puszkalóvnyire. A település fölé magasodó dombon szomorkodnak Essegvár tekintélyesnek épp nem nevezhető maradványai. A község nevét az Atyusz nemzetségből származó Bándtól nyerte a 11–12. század fordulóján. E család 1233-ban birtokát százhusz márkáért eladta az Igmánd nembeli Andrásnak – ő lehetett az, aki a vár alapjait lerakta.

Mivel ő később kegyvesztett lett, tulajdonait elkobozták, és csak V. István, IV. Béla fia adta vissza azokat András gyermekének, Miklósnak. Ennek utódja, Lőrinc vajda tovább gyarapította az uradalom területét, amely 1309-ig maradt a familia kezén, amikor Lőrinc fia szinte összes javait Lőrinc veszprémi ispánra és annak fiaira hagyományozta. Nem sokra rá Lőrinc fia, Tamás mester jutott az erősséghez, mert Lőrinc vajda két fia egy felségsértés miatt kegyvesztett állapotba került.

A veszekedés úgy kezdődött, hogy a III. András halála utáni zavaros időkben Lőrinc Károly Róbert pártjára állt, ám amikor Kőszegi Henrik kiskirály a vidéket megszállta, Essegvárat is bevette, s az ott elfogott Lőrincét lófarokhoz kötve addig hurcolta föl-alá, míg az kiszenvedett. Miután az uralkodó visszafoglalta, Lőrinc fiainak adta az erődöt – a viszály pedig ezek között robbant ki. Volt közöttük egy leány, bizonyos Fruzsina, aki maga mögött tudva Mária királyné pártfogását, rokonait kizárta a várból. Ezt az érintettek nem tűrték, s pert indítottak – ám közben Fruzsina Rátóti Tamás fia János felesége lett, és a

birtokot e familiának óhajtott átjárszani. Ez azonban nem sikerült, mert Zsigmond király e családot az erőd használatától eltiltotta. Végül a király, megunva a hosszúnak ígérkező pert 1401-ben elvette tőlük Essegvárat.

Az erősség 1410-ben Rozgonyi István bakonyi ispán igazgatása alatt állt, aki talán zálogban is bírta. Ez nem nagy csoda, hiszen Zsigmond folyamatos pénzzavarral küszködött.

A 15. században a Rozgonyi és az Essegvári család birtoka volt. Albert király halála után, 1440-ben a Garai, Szécsi és Czillei liga hívei ostrommal bevették. Ám a lázadókat Ulászló seregei meghódolásra kényszerítették, így azok kénytelenek voltak visszaadni Essegvárat a fentebb említett két familiának.

Az essegváriaknak a siker a fejükbe szállt, s megújították régi perüket, hogy kitúrják a nemszeretem szomszédot – mire a király 1450-ben az erősségben bírt részüket elvette, és azt Rozgonyi Jánosnak adományozta. Ez a megoldás, értve alatta a felsőbbégség beavatkozását, már ismerős lehet, hisz Zsigmond is hasonló módon óhajtotta a problémás helyzetet rendezni. V. Lászlótól 1457-ben Újlaky Miklós kapta ajándékba – akit vélhetően megszállt a Szentlélek, mert 1472-ben önként lemondva az erődről, annak kulcsait Essegvári Györgynek küldte el.

A falak vélhetően 1552-ben, Veszprém török ostromával párhuzamosan dőltek össze. Az akkori (vagy későbbi) pusztítás oly jól sikerült, hogy néhány év múlva már csak használhatatlan

romként utalnak rá az oklevelekben. Utolsó említése 1641-ből való, amikor Dömölki András (véltetően a zavarosban halászó új tulaj) fölháborodottan tiltakozik a megyénél, hogy őt Gorop Ferenc nagyprépost eltiltotta a maradványok használatától. Lehet, holmi rablótanyát akart ott Dömölki berendezni.

Közbevetőleg érdemes pár török kori ügyet felidézni. Olyanokat, amelyek jelzik, miféle világ járt akkoriban e vidéken.

Szép zsákmányra tettek szert 1596 áprilisában Nádasdy Ferenc és Batthyány Boldizsár katonái: nyolcvan megrakott szekeret és ezer ökröt sikerült elhajtaniuk a töröktől, amikor a Győrt ideiglenesen megszálló oszmánokkal összeütköztek. Egy hónappal később, május idusán hat katona Zsámbék mellett a székesfehérvári őrsgöt öt hónapnyi zsoldját ragadta el. Ehhez jött még kettőszáz, élelemmel megrakott szekér és hatszáz ökör. Szép munka hat embertől.

A fegyverrel szerzett javak jó része a vitézeket gazdagította, amely keresetkiegészítés jól jött a gyakorta évekig elmaradó zsold helyett. A foglyok is bevettelt hoztak, hiszen azokat elbérbe lehetett adni, vagy – amennyiben előkelő embert sikerült leteperni és megkötözni – jelentős váltságdíjat fizettek értük. Rögvést tegyük hozzá, a rangosabb egyéneket a parancsnokok mindig igyekeztek kisajátítani maguknak, s a „szerző” általában csak szerény összeget, javadalmat kapott.

Lázin Miklós András

0 9 2 3

A Magyar Hírlap hétvégi melléklete